

TÜRK DİLİ

Dil ve Edebiyat Dergisi • Sayı: 621 • Eylül 2003

3.000.000 TL.

Türkiye Türkçesi Bütün Türklere Gereklidir
Prof. Dr. Tofik HACIYEV

Ses Bayrağımız (Şiir)
Bekir OGUZBAŞARAN

Dil Biliminin Yoksul Akrabası Anlam Bilimi
Doç. Dr. Mehmet AYDIN

Gönül Verelim (Şiir)
Ali TAŞTEKİN

Doğru Yazalım Doğru Konuşalım
Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR

Örnek Kelimesi Hangi Dilden?
Dr. Yusuf GEDİKLİ

Kurtuluş Gülü (Şiir)
M. Güner DEMİRAY

Türkçedeki Adlara Dizim, Biçim ve Anlam Açıklarından Bir Bakış
Turgay SEBZECİOĞLU

Türkçemi Özledim (Şiir)
Mustafa BİLİR

Dil Bilgisi Terimleri Sözlükleri
Fatma KOÇ ÖZKUL

Leylekler Hüzün Taşır (Hikâye)
Şaban ÖZÜDOĞRU

Sevdalıyız (Şiir)
Osman TAŞKAYA

*Memduh Şevket Esendal'ın Ayaşlı ile Kiracıları Adlı Romanına
Sosyolojik Bir Yaklaşım Denemesi*
Dr. Ramazan GÜLENDAM-Nurgül YALGIN

Dur Gitme (Hikâye)
Elif BENGÜ

Düştü (Şiir)
Behiye KÖKSEL

Dergi ve Kitap Dünyasından
Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN

T Ü R K D İ L İ

Dil ve Edebiyat Dergisi

Cilt LXXXV

Sayı 621 • Eylül 2003

Sabibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Türk Dil Kurumu adına Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın *Türk Dili*, Türk Dil Kurumunun elli iki yıldır yayımlanan aylık dergisidir. İlk sayısı Ekim 1951'de yayımlanmıştır.

Türk Dili, Üniversiteler Arası Kurul Başkanlığının *Filoloji Temel Alanları* için kabul ettiği 'ulusal hakemli dergi' niteliğini taşımaktadır. Uluslararası hakemli dergi özelliğine de sahip olan *Türk Dili* dergisi Millî Eğitim Bakanlığınca, *Tebliğler Dergisi*'nde yayımlanan 15.7.1974 gün ve II 077 sayılı yazıyla bütün okullara duyurulmuş ve salık verilmiştir.

Yazı Kurulu Prof. Dr. Sadık Tural, Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, Prof. Dr. Mustafa Canpolat, Prof. Dr. Nevzat Gözaydın, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Recep Toparlı

Yayın Danışma Kurulu Prof. Dr. Ömer Faruk Akün, Prof. Dr. Meliha Anbarcıoğlu, Prof. Dr. Ayten Coşkunoglu-Bear, Prof. Dr. İnci Enginün, Prof. Dr. Kemal Eraslan, Prof. Dr. Zeynep Kerman, Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, Prof. Dr. Orhan Okay, Prof. Dr. Celâl Tarakçı (On Dokuz Mayıs Üniversitesi), Prof. Dr. İsmail Üner (Ankara Üniversitesi)

Dizgi - Düzelti - Tasarım Ayda Ertüm Konukoğlu, Elif Sevindik Karakuş

Baskı Türk Hava Kurumu Basım Evi

Yönetim Yeri Atatürk Bulvarı 217, 06680 Kavaklıdere/ANKARA

Telefon Yazı İşleri (0312) 427 28 79 Abone (0312) 426 79 51

Belgegeçer (Faks) (0312) 428 52 88

İnternet <http://www.tdk.gov.tr> *Elmek (E-mail)* tdili@tdk.gov.tr

Abonelik *Türk Dili* dergisine yıllık veya altı aylık abone olunabilir. Yıllık abonelik 30.000.000 TL, altı aylık abonelik ise 15.000.000 TL'dir. Öğretmen, öğretim elemanı ve öğrenciler için abone tutarı yıllık 24.000.000 TL, altı aylık ise 12.000.000 TL'dir. Ülke dışı için yıllık abonelik 50 ABD dolarıdır. Dergilerin okul dışındaki bir adrese yol- lanmasını isteyen öğretmen ve öğrenciler, durumlarını gösterir bir belgeyi Kurumumuza abone istekleriyle birlikte göndermelidirler. Abone tutarı *T. İş Bankası Kavaklıdere Şubesindeki* 1093 numaralı hesabımıza veya 128 236 numaralı posta çeki hesabımıza yatırılabilir. Abonelik işlemlerinin tamamlanabilmesi için banka alındı belgesinin Türk Dil Kurumu Yurt İçi ve Yurt Dışı İlişkiler Şube Müdürlüğü Atatürk Bulvarı 217, 06680 Kavaklıdere/ANKARA adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Türk Dili dergisinde yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarındır. Dergide yayımlanan her türlü yazı ve şiirin yayın hakları Türk Dil Kurumuna aittir. *Türk Dili* dergisinde yayımlanan her türlü yazı ve şiir, Türk Dil Kurumunun yazılı izni olmadan başka yerde yayımlanamaz. Ancak, yazı, şiir ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Yazı ve şiirlerin internet ortamında yayımlanması; filme alınması, bestelenmesi veya oyunlaştırılması hakları da Türk Dil Kurumuna aittir.

Türk Dili dergisi yayın ilkeleri <http://www.tdk.gov.tr/turkdili.html> adresinde belirtilmiştir.

ISSN - 1300-2155

B
fikre
dili ol
dilin b
I
anlam
toprağ
mak, c
halkın
nadir
miz, p
kendi
tarihî
üyeleri
başka
Böylec
nini ya
bıçağı
kanı al
Bu
Sovyet
Arap v
genel y
pencere
Türkolo
pay kel
lü-büyü
yolu, ke
lerin dil

İçindekiler

- Prof. Dr. Tofik HACIYEV*, Türkiye Türkçesi Bütün Türklere Gereklidir/ 195
Bekir OĞUZBAŞARAN, Ses Bayrağımız (Şiir)/ 206
Doç. Dr. Mehmet AYDIN, Dil Biliminin Yoksul Akrabası Anlam Bilimi/ 208
Ali TAŞTEKİN, Gönül Verelim (Şiir)/ 212
Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR, Doğru Yazalım Doğru Konuşalım/ 214
Dr. Yusuf GEDİKLİ, Örnek Kelimesi Hangi Dilden?/ 217
M. Güner DEMİRAY, Kurtuluş Gülü (Şiir)/ 229
Turgay SEBZECİOĞLU, Türkçedeki Adlara Dizim, Biçim ve Anlam Açılarında Bir Bakış/ 230
Mustafa BİLİR, Türkçemi Özledim (Şiir)/ 237
Fatma KOÇ ÖZKUL, Dil Bilgisi Terimleri Sözlükleri/ 238
Şaban ÖZÜDOĞRU, Leylekler Hüzün Taşır (Hikâye)/ 245
Osman TAŞKAYA, Sevdalıyız (Şiir)/ 253
Dr. Ramazan GÜLENDAM-Nurgül YALGIN, Memduh Şevket Esendal'ın Ayaşlı ile Kiracıları Adlı Romanına Sosyolojik Bir Yaklaşım Denemesi/ 254
Elif BENGÜ, Dur Gitme (Hikâye)/ 269
Behiye KÖKSEL, Düştü (Şiir)/ 273
Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN, Dergi ve Kitap Dünyasından/ 274

DEĞERLENDİRMELER

- Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU*, Özkan Gönlüm, *Mevlâna'ca Sevgi Eken Yunus Gibi Çile Çeken Ahmet Tufan Şentürk Destanı*, Fırat Ofset, Ankara 2003, 80 s./ 278
Doç. Dr. Abide DOĞAN, Cahit Uçuk, *Erkekler Dünyasında Bir Kadın Yazar Silsilename I Anı*, Yapı Kredi yay., İstanbul 2003, 279 s./ 281

HABERLER

- Gülzemin ÖZRENK AYDIN*, 46. Uluslararası Sürekli Altayistik Konferansı Ankara'da Toplandı./ 284
Nezih DEMİRTEPE, Türk Dil Kurumunun Arşivi Sanal Ortamda/ 288

Türkçedeki Adlara Dizim, Biçim ve Anlam Açısından Bir Bakış

Turgay SEBZEÇİOĞLU

Türkçedeki kelime türleri bütün dillerde olduğu gibi Türkçede de betimlenebilmesi en güç ulamlardan bir tanesidir. Dil bilgisi kitaplarımızda kelime türleriyle ilgili yapılan tanımların, sınıflandırmaların ve yöntemlerin farklı olması biraz da kelime türlerinin bu özelliğinden kaynaklanır. Yine de geleneksel dil bilgisi anlayışının, yabancı dillerin etkisinden uzak ve dilimizin kendi öz dizgesini göz önünde tutan betimlemelerle ortaya hepimizin kabul edebileceği sonuçlar çıkarılır. Bu sonuçları elde edebilmemiz için de dilimizi inceleyen doğru yöntemler seçmek zorundayız. Bu yöntemler kelime türlerini sadece bir yönüne bakan değil, bütün işlevlerini betimleyebilecek yöntemler olmalıdır. Yoksa yapılan tanımlar eksik kalacak, sınıflandırmalar temimleriyle birlikte bir tutarlılık göstermeyecektir.

Çalışmamızda adları inceleyen izleyeceğimiz yöntemin yukarıda söylediğimiz gibi kapsamlı olması gerekiyor. Bu yüzden adların betimlenmesinde dizim bağintılarının, biçim özelliklerinin ve anlamın ne gibi işlevleri olduğunu ve adların belirlediğimiz işlevleriyle diğer kelime türleri arasında ne gibi karşılıklar ve benzerlikler gösterdiğini araştırdık. Dizimi cümle ve kelime grubu düzeyinde düşüneceğiz. Eğer biçim birimlerin dizilişleri adların betimlenmesinde yol gösterici olursa onların dizimine de değineceğiz.

Filimsiler ile ilgili çıkan bulguları değerlendirmedik; çünkü filimsiler çok ayrı bir yerde duruyorlardı. Ad, sıfat, zarf olabilen bu kelimeler âdeta ayrı bir kelime türü gibidir. Eğer işlevleri tam olarak betimlenebilirse dokuzuncu kelime türü olarak da dil bilgisi kitaplarında yerini alabilir. Görünen o ki, hem filimsilerin hem de filimsi eklerinin yeri betimlenememiştir. Bu yüzden dil bilgisi öğelerinin içerisinde ara bir yerde durmaktadır.

Anlamsal açıdan adlar

Ergin adları, "*Canlı, cansız bütün varlıkları ve meşhurları tek tek veya cins cins karşılayan; varlıkların ve meşhurların adları olan kelimelerdir*", diye tanımlar (Ergin 1993: 207). Gencan, "*Adlar, tanımak için varlıklara verilmiş (taklîmî) sözcüklerdir*", der (Gencan 2001: 172). Tahsin Banguoğlu ise adı adla tanımlar: "*Gerçekte, veya tasavvurda bir varlığa ad olan kelimelere ad (substantif) deriz.*"

(Banguoğlu 2000: 319).

Adlara baktığımız zaman anlamsal olarak belirlenebilir. Yani adın tanımlanması için başka kelimelere ya da dizim bağintılarına ihtiyacımız yoktur. Bu da adı ön ad ve belirteçlerden ayıran en önemli özelliktir. *Ar, masa, ağaç, kedi* kelimeleri cümle içerisinde kullanılmadıkları hâlde ad oldukları belirlenebilir, tek başlarına da bir anlam ifade edebilirler. Kısacası belirli bir varlığa gönderme yapabilirler. Sıfatların gönderme yaptığı varlıklar belirsizdir. Örneğin "güzel" sıfatı her varlığı niteleyebilir; ama "masa" adı her zaman belirli bir varlığı çağırır. Bu açıdan adlara sözlüksel ya da sözlükbirimsel, öncül ve bağımsız biçim birimler diyebiliriz.

Zamir ada en yakın kelime türüdür. Bu bakımdan zamir ile ad arasındaki ayrımı belirtmemiz gerekiyor. Zamir adın bir çeşit gölgesi ya da yansımasıdır ve anlamsallığı standarttır. Zamir de ad gibi hiçbir dizim bağintısına ihtiyaç duymuyor. Üstelik tek başına da bir anlam bildirebiliyor. Tek başına bir gösterilene sahip; ama bu gösterilen adlarda olduğu gibi belirli bir gösterilen değildir. Zamirin gösterdiği gösterilenin belirsizliği kendinden önce söylenmiş bir ada gönderme yapmasından ileri gelir. Yerine geçtiği adı ya şahıs olarak ya işaret ederek, ya insan ya da insan dışında bir varlık olduğunu göstererek belirtir. Bu yüzden zamirin kendisinden ada dair bir bilgi edinemeyiz. Zamirin gösterdiği anlam bizim için belirsiz kalıyorsa yerine geçtiği adın hiçbir niteliğini vermez ve her zaman bir öncüle ihtiyaç duyar. Örneğin *kedisini yıkaadı, sonra onu içeri aldı* cümlesinde kedi, o zamirinin öncülüdür. Bu belirsizlik bağlaçlarda olduğu gibi nesneden yoksun bir belirsizlik değildir, ama onlar gibi dil bilgisi işlevi taşıyor. Kısacası adlar sözlük biçim birimleriyken, zamirler dil bilgisi biçim birimleridir.

Sıfatlar varlıkların tek bir yönünü verebilirler. Bu anlamda adlar gibi varlıkları çok boyutlu olarak gösteremezler ve nitelikleri adların değişmez özellikleri değildirler. Gerçi niteleme sıfatları her ne kadar varlıkların iç özelliklerini belirtse de o varlığı o varlık yapan özellikleri her zaman yansıtmaz. Genel olarak söylesek her ad sıfat olamaz; ama her sıfat ad olabilir. Bunu, tek başına sıfat olamaz varsayımından hareketle söyledığımızı hatırlatalım.

Sıfatları adlarla karşılaştırdığımızda takısız ad tamlamasından da bahsetmeden geçemeyeceğiz. Sıfat tamlamasıyla takısız ad tamlamasını birbirinden ayıracak anlamsal bir neden yoktur; ama yapılan tanımlamada aradaki fark anlamsal olarak belirlenir. Bir tamlama, nitelediği adın neden yapıldığını belirtiyorsa ya da adla arasında bir benzerlik ilgisi varsa o tamlamaya takısız ad tamlaması denir, biçimindedir bu tanımlama. Bu sadece anlamsal bir sınırlanmadır; ama *bakar tas, demir kapı, tabhta köprü* gibi tamlamaların koşulsuz

ad tamlaması sayılabilmesi için tutarlı bir neden de görünmemektedir. Sıfatlar adları niteleyen kelimelerdir tanımına göre bu yargıyı kabul eden birinin takısız ad tamlamalarını kabul etmemesi gerekir. Pekâlâ *altın kalp*, *aslan çocuk* gibi tamlamalardaki *altın* ve *aslan* kelimelerinin *kalp* ve *çocuk* adlarını nitelendiği söylenebilir. *Sıfatlar adları niteler* yargısını ya kabul etmeyeceğiz, ki o zaman takısız ad tamlamasını kabul edebiliriz, ya da bu tanımı kabul edip takısız ad tamlamasını kabul etmeyeceğiz.

Ünlemleri diğer kelime türlerinden ayırmak çok kolaydır; çünkü ünlemler yansıma kelimelerdir ve nedenlidirler. Bunu söylerken diğer kelimelerin ünlem işlevini yüklenemeyeceğini söylemiyoruz. Ünlem olabilen adlar da ünlem olarak kullanıldıkları zaman ad olmaktan çıkmazlar. Tür olarak ad olup sadece işlev değişikliğine uğrarlar. Bu işlev daha çok bürünseldir.

1. Pis çocuk!

1. cümlede görüldüğü gibi her ne kadar *pis çocuk* ünlem işlevini yüklenese de ne *pis* kelimesi ön ad ne de *çocuk* kelimesi ad olmaktan çıkmıştır.

Fülleri ad ve ad soylu kelimelerden ayıran en önemli özellik fiilin *iş*, *olaş*, *kitiş*, *hareket*, *durum* gibi anlamlar taşımasıdır. Bir anlamda devingenliğin dile getirilişidir fiilin anlamı. Bu devingenlik *bitmiş*, *sürüyor*, *başlamış*, *bitmemiş* olabilir. Fiilin içerdığı bu işlevler onun görünüşüdür ve onu diğer kelime türlerinden ve addan ayıran bir özelliktir.

Fiilin en önemli özelliğinin tek başına bir yargı bildirebilmesi, yani tek başına bir cümle olabilmemesidir. Bu açıdan da cümlenin temelini oluşturur. Tek başına bir ad da cümle olabilir; ama bu eksiltili bir cümle olur ve anlamını belirginleştirmek için başka cümlelere ya da alıcının anlayışına ihtiyaç duyar. Üstelik eksiltili cümleler bile aslında fiili düşmüş cümlelerdir, 2. cümlede olduğu gibi, fiil vardır; ama boş küme oluşturur.

2. İçeri girdim ki... (ne görevim)

Burada adların da ad cümleleri olarak tek başına yargı bildirebileceği söylenebilir. Oysa ki ad cümlelerinde yüklem olan adların, bir ek fiille birlikte yüklem olabileceğini unutmamak gerekir.

Dizim açısından adlar

Dizim açısından baktığımızda adın sıfat ve zarftan ayrılan yönlerini belirtmemiz gerekir. Ad zarflar gibi fiilin, sıfatın, edatın veya kendi türünden bir birimin anlamını etkileyip belirtmez. Ayrıca sıfat gibi adın niteliğini belirtmek bir yana, kendisi bir sıfat tarafından nitelenir. Burada ayrı bir grup olarak ele alacağımız birkaç kelime daha var. Bu kelimeler hiçbir biçimsel değişikliğe uğramadığı hâlde dizimsel ayrılıklarından dolayı ad, sıfat ve zarf olabilmektedirler. *Bukalemun* diyebileceğimiz bu kelimeler kelime türlerinden

bağımsız, türsüz gruplar olarak değerlendirilebilir. *İyi*, *güzel* ve *yavaş* gibi kelimeleri bahsettiğimiz bu grubun içine koyabiliriz. Aşağıda verdiğimiz örnekler sözlerin başka bir kelime türüne geçişliliğini de gösterir.

3. *Güzel*, çeşme başında testisine su doldurdu (ad).

4. Konuyu oldukça net ve *güzel* anlattı (zarf).

5. *Güzel* insanlar birer kayboldular (sıfat).

6. *İyi*; ama biraz cimridir (ad).

7. Uzun mesafeyi bu kadar kısa sürede *iyi* koştu (zarf).

8. *İyi* davranış her yerde takdir kazanır (sıfat).

Bu cümlelerde göze çarpacak ilk şeylerden biri de 3. ve 6. cümlelerdeki *iyi* kelimelerinin derin yapıda sıfat olduğu söylenebileceğidir. Burada söylenebilecek iki şey var: *İyi* kelimesinin bu cümlelerdeki görevini ya ad olarak belirleyeceğiz ya da ne ad ne sıfat, ikisi arasında bir ara tür olarak belirleyeceğiz.

Adlanmış sıfat terimi bu tür kullanımlar için bulunmuş terimdir. Bu terim bu kullanımları ara tür olarak kabullenmeden dolayı değil, sıfatın bir türevi olarak kabullenmeden kaynaklanır. Oysaki *adlanmış sıfat* terimi sıfatın bir türü değil de belirsiz bir kelime türünün terimi gibi görünüyor ve bu terim *ad mı sıfat mı* sorusuna yanıt vermiyor. Derin yapı açısından değerlendirilecekse 3. ve 6. cümlelerdeki *iyi* kelimesinin kullanımını yine *sıfat* terimiyle karşılamamız gerekir. Yüzey yapıya göre değerlendirilecekse de ad demeliyiz. Burada karşımıza tekrar yöntem sorunu çıkmaktadır. Cümlelerin tümünde görüldüğü gibi kelimeler türlerini ancak cümle içerisinde belirleyebiliriz. Kısacası kelimeler cümleden cümleye türlerini değiştirebilirler. Bu durum gösteriyor ki kelime türleri soyutlamalarla betimlenebilecek bir ulam değil, cümle içinde ya da kelime grupları içindeki dizimlerine bakmamız gereken bir ulamdır.

Bu noktada ikili köklerden de bahsetmeliyiz. Türkçede bazı kelimeler ad ve fiil olarak kullanılabilirlerdir:

Ad	Fiil
acı	acı-
boya	boya-
ekşi	ekşi-
kuru	kuru-
tat	tat-

Bu tip kelimeleri çift türlü kelimeler olarak kabul edemeyiz. Eş zamanlı baktığımızda eylemler bağimli biçim birimken adlar bağımsız biçim birimi olarak görünür. Cümle içerisinde ad şekilleri ek fiil alırken fiil biçimleri kip eklerini alır. Ad biçimleri, ad çekim eklerini alırken fiil biçimleri ancak fiilimsi eklerini aldığı zaman ad çekim eklerini alabilir.

9. Bugün evinin bütün duvarlarını beyaza boyadı (çekimli fiil).
10. Elbisemi bu hale getiren dolaptan düşen boyadı (ek fiil almış ad).
11. Boyayı suyla karıştırdıktan sonra kullandı (ad çekim eki almış ad).
12. Boyayıcı sevmedim. (filiimsi eki almış fiil).
12. cümlede bir filiimsi kullanılmıştır. Bu cümlede *boya-* fiili her ne kadar

çekim eki almış gibi görünse de öncesinde almış olduğu filiimsi ekini gözden çıkarmamak gerekir. Filiimsi eklerini yapım eki olarak kabul edersek *boyayıcı* biçimini de rüremiş kelime olarak kabul edeceğimiz için ikili kök anlamında bize bir ipucu vermez; çünkü ayrı bir kelime olmuştur artık. Filiimsi eklerini çekim eki olarak kabul edersek *boyayıcı* biçimindeki kelimenin kökü *ya-* olduğu hâlde “-i” belirtme ekini aldığı kabul etmeliyiz ki bu da olaksız bir şeydir.

Art zamanlı olarak ikili köklere baktığımızda geçmiş fiil biçimleriyle ad biçimlerinin ses olarak da farklı olduğunu görürüz: *boyay (ad), boya (fiil)* gibi. Gösterenleri aynı gösterilenleri farklı sesleş kelimeleri de çift türlü kelimeler olarak kabul edemeyiz. Yukarıda ikili kökler için söylediğimiz şeyler sesleş kelimeler için de geçerlidir. Bunun yanı sıra sesleş kelimelerde ikili köklerde olduğu gibi bir anlam ortaklığı da yoktur.

Yukarı da zaminin ada en yakın kelime türü olduğunu belirtmiştik. Bu argümanın doğru olmadığı durumlar da yok değil. Örneğin düzüm olarak ilların sıfat alabildiğini söylemiştik. Bu özellik adla benzer özellik gösteren amir için her zaman uygun bir özellik değildir. Hatta 13. ve 14. cümlelerdeki gibi kalıplaşmış birkaç örnek dışında örnek bulmak oldukça güçtür.

13. *Zatıllı ben*, hangi işe el atsam kül olup gidiyor.
 14. *Bir ben* vardır bende benden içeri.
- Zamirler de adlar gibi ad tamlamaları kurarlarsa da bazı farklı dizilimler gösterebilirler.

15. Ø [kişi zamiri] + ad + iyelik eki: evimiz = [bizim] evimiz
Bu dizilimde görülen esneklik tamlayanın yerini tamlananın aldığı ekin çayabilmesidir ve bu adlarda görülmeyen bir işlevdir.

Belgisiz sıfatların niteliği adlar düştüğü zaman sıfat ek alarak zamirle-

16. Belgisiz sıfat + ad = sıfat + iyelik = belgisiz zamir: bazı insanlar = bazı

Kişi zamirleri, kendi zamiri dışında, tamlanan olamazken diğer zamirle tamlanan olabildiğini görüyoruz. Adlarda böyle bir sınırlama yoktur.

17. Öğrencilerden *birkaçı* kitap istedi.
18. Sorunun *kendisi* tutarlı değil ki yanıtı tutarlı olsun!

Adları zamirlerden ayıran diğer bir özellik ise zamirler belirtisiz ad tamlaması kuramazlar.

19. O telefonu bozulmuş.

Buna rağmen bütün zamirler adlar gibi ad tamlamalarında tamlayan olabilir.

20. *Senin* kitabın, *ötekimin* kazağı, *şunun* busu dünkü gezide kaybolmuş.

Sayı kelimeleri de betimlenmesi gereken önemli konulardan biridir. Eğer sayı kelimelerini sıfat olarak kabul edeceksek *sıfatın sıfatı niteliği* bir dizimden söz edebiliriz.

21. Sıfat + Sıfat: *Yirmi bin*

21. örnekte *bin* kelimesi ad olur, *yirmi* kelimesi sıfattır dense bile *sıfatın sıfat olabilecek kelimeyi nitelmesi* de kolay rastlanır bir kullanım değildir, bu anlamda bile yukarıdaki dizim ilginçliğini korur ve sayıların kelime türü işlevlerini sağlıklı bir biçimde düşünmemiz için bizi uyarır. Bunlar kullanıma göre hem ad hem sıfat olur denirse, o zaman sözlüklerimizde şu kelime sıfattır, bu kelime addır gibi kesin yargılardan kaçınmamız gerekir. Bu durum yukarıda örneklerle bahsettiğimiz “iyi, güzel” gibi kelimeler için de geçerlidir.

Biçim açısından adlar

Adları biçimsel olarak da ayırt edebiliriz. Adlar ad çekim eklerini ve çoğul eklerini alabilirler. Adlara gelen bu ekler adları zamir dışında diğer kelime türlerinden ayıramaz. Aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi bu genel bir yargı değildir.

22. Güzelim araba

22. cümlede görüldüğü gibi sıfat iyelik eki almıştır. Bu istisnadır; ama dilimizi betimleyen istisnaların çözemediğimiz kuralları olduğunu unutmamamız gerekir.

Zamirler de adın aldığı eklerin hepsini alır; ama bu biçim durumu bütün zamirlerde yayılımını bulmaz. Örneğin bütün adlar iyelik ekini alabilirken bütün kişi zamirleri iyelik eklerini almaz. Bunun kural dışı örneği dönlülük zamiridir ve tüm iyelik eklerini alır: *kendim, kendin, kendisi, kendimiz, kendiniz, kendileri*. Birinci tekil kişi zamiri ise -lar çoğul ekini alamaz. Zamirler edatları ancak eklerle öbeleşerek olabilir; oysaki adlar edatlarla yalın biçimde öbeleşebilir.

23. *On-un* gibi insanlar uzun yaşamayı başaramazlar.

24. *Saat gibi* bir aletin bile hayatımızda bir önemi kalmayabiliyor.

Biçimsel açıdan fiiller için ilk söyleyeceğimiz fiillerin bağımlı biçim biçimleri olduğudur. Bu özellikli fiili ad ve ad soylu sözlerden ayırır. Fiilin kendine özgü bir özelliği de aldığı yapım ve çekim eklerini adın alamamasıdır.

Edatları adlardan ayıran şey ek almadan kullanılmamalıdır. Ad çekim eklerini aldıkları zaman adlaşırlar. Bu açıdan ünlemler de edatlara benzer. Ünlemlerin cümlelerin ögesi olabilmeleri için ad çekim eklerini alması gerekir; ancak ad çekim eki aldıkları zaman 25. cümlede olduğu gibi ünlem olmaktan çıkıp adlaşırlar.

25. Anaların *ablaları* gökyüzünü ateşe verir.

Sonuç

İncelememizden sonra anladık ki bazı kelimeler her zaman belli bir kelime türünde kalabilse de çoğu kelime, kullanımına göre farklı bir kelime türü olabiliyordu. Bu sonuç her şeyi çözümlemedi. Bu değişimler sonucu ortaya çıkan görevi doğru saptayabilmek için tek yönlü bir betimleme yeterli olmuyordu. Bu yüzden kelimelerin türünü belirlerken onlara biçim ve anlamın yanında dizim açısından da baktık ve her bakış açısından değişik işlevler betimledik. Bu bakış açlarına yenileri de eklenebilir. Önemli olan kelime türlerini betimlerken tek yönlü bakmamamız gerektiğidir. Doğru betimlemeler doğru sınıflandırmaları, doğru sınıflandırmalar ise doğru terimleri ardından getirecektir.

Kaynakça

- Banguoğlu, Tahsin (2000), *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK yayınları.
Berke Vardar ve diğerleri (eds) (1998), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: ABC Kitap Evi.
Doğan Aksan ve diğerleri (eds) (1983), *Sözcük Türleri*, Ankara: TDK yayınları.
Ergin, Muhtarrem (1993), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak yayınları.
Gencan, Tahir Nejat (2001), *Dilbilgisi*, İstanbul: Ayraç Yayın Evi.
Korkmaz, Zeynep (1992), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK yayınları.

Türkçemi Özledim

Mustafa BİLİ

Asya bozkırından dört nala gelip
Ruhuma can veren yeli özledim.
Özgürlük denince dağları delip
Türküler söyleyen, dili özledim.

Kim sırt çevirirse bil ki dününe
Sonu uçurumdur, baksın yönüne.
Türke has ne varsa katıp önüne
Coşup getirecek, seli özledim.

"Şafak vakti doğup, akşam ölmeyen..."
Millet kan ağlarken kendi gülmeyen,
Esirlik, kölelik nedir bilmeyen
Bükümez bileği, beli özledim.

Türk dili davamın düşüm peşine
Ata'nın sözünü herkes düşünene!
Bu boyunduruğun bende işi ne?
Uykumu bölecek, zili özledim!

Hey Koca Yunus'um, Dedem Korkut hey!
Selâm sana Karamanlı Mehmet Bey!
İstemem, istemem başka hiçbir şey,
Türkçe konuşulan ili özledim!

İyi seç Mustafa, kim dost, kim hasım;
Dilim paramparça, dîner mi yasım.
Sen ey güzel Türkçem, kutsal mirasım
Seni avuçlayan, eli özledim!